

17. Шепель Ф. Історія отамана-самостійника Пилипа Хмари та його соратників, записана чекістами в тридцять роки минулого століття / Ф. Шепель // Матеріали обласної науково-практичної історико-краєзнавчої конференції «За волю і долю України» (Наш край у 1917 – 1920 роках). – Кіровоград, 2002.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Митрофаненко Юрій Станіславович – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського.

Наукові інтереси: суспільні рухи революційного періоду в Україні 1917 – 1920-х рр., регіональна історія XVIII – XX ст.

УДК 94-005.22

УСНА ІСТОРІЯ ВІЛЬШАНСЬКОГО РАЙОНУ (НА МАТЕРІАЛАХ СТУДЕНТСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ЕКСПЕДИЦІЇ)

Світлана ПРОСКУРОВА (Кіровоград)

У статті проаналізовано матеріали усної історії, зібрані студентами під час етнографічної експедиції факультету історії та права Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка в 2010 р. у Вільшанському районі Кіровоградської області.

Ключові слова: усна історія, етнологія, етнографічна практика, міжкультурна взаємодія.

В статье проанализированы материалы устной истории, собранные студентами во время этнографической экспедиции факультета истории и права Кировоградского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко в 2010 году в Ольшанском районе Кировоградской области.

Ключевые слова: устная история, этнология, этнографическая практика, межкультурное взаимодействие.

In this article analyzes the material of oral history collected by students during ethnographic expeditions Faculty of History and Law of Kirovograd State Pedagogical University named after V.Vinnichenko Vymnychenko in 2010 in Vilshanske district of Kirovograd region.

Keywords: oral history, ethnology, ethnographic practice, intercultural interaction.

У листопаді 2009 року у Вільшанці відбулася науково-практична конференція, організована за ініціативи районної державної адміністрації та національно-культурного товариства болгар Вільшанки “Алфатар” з нагоди 235-ї річниці заснування селища. До участі в роботі конференції були запрошені науковці-болгаристи вищих навчальних закладів Запоріжжя, Миколаєва, Кіровограда. Захід досить широко висвітлювався в регіональних мас-медіа.

У ході конференції обговорювалися історичні аспекти міграції болгар до Новоросії в останній чверті XVIII ст., заснування ними населених пунктів Вільшанка, Добра, Станкувата, етнокультурні та соціально-економічні аспекти життєдіяльності болгарської етнічної меншини, стан збереження етнокультурної спадщини та рівень інтеграції болгар у сучасну українську націю.

Представниками болгарської діаспори були озвучені пропозиції щодо необхідності законодавчо визнати болгар корінним етносом України. Це певним чином продемонструвало наявність у болгарській етнічній меншині прагнень до автономного існування, створення культурних та освітніх інституцій, набуття додаткових прав і підвищення статусу.

Активну участь у роботі конференції взяли викладачі та студенти нашого факультету. Декан факультету, В.М. Філоретов, розповів про внесок викладачів та студентів у дослідження етнічної культури болгар Вільшанщини в ході фольклорно-етнографічної експедиції історичного факультету на початку 90-х

років минулого сторіччя та виступив з ініціативою проведення студентської етнографічної експедиції у Вільшанському районі 2010 року. Доцент кафедри всесвітньої історії С.І. Шевченко підготував доповідь про історіографію болгарської колонізації краю з кінця XVIII ст. до нашого часу.

Конференція прийняла пропозицію щодо залучення науковців і студентської молоді КДПУ до збирання, узагальнення та опублікування усноісторичної інформації про життя багатоетнічної громади Вільшанки та окремих населених пунктів Вільшанського району.

З кінця 2009 року розпочалася підготовка до експедиції. Було сформульовано мету й завдання – не лише дослідити сучасний стан етнічної культури болгарської етнічної меншини на території Вільшанського району, а й зібрати матеріали усної історії болгарських родин у XX ст. Для забезпечення належного методичного рівня розроблено програму-запитальник. Відбулося кілька засідань етнологічного гуртка. Беручи до уваги полікультурність населення Вільшанського району, увага студентів було акцентовалася на позитивних прикладах міжкультурної взаємодії, взаємоповаги та солідарності, на тому, що об'єднує людей незалежно від їхньої етнічної ідентичності.

Об'єкт експедиції (мешканці сільських населених пунктів Вільшанського району та селища Вільшанка) визначився в ході консультацій з методистом Кіровоградського обласного краєзнавчого музею П.П.Рибалком та головою обласного товариства болгар С.І.Осадчим.

Довідка. Вільшанський район розміщений в західній частині області за 130 кілометрів від обласного центру по обох берегах р. Синюхи. Його територія складає 645 кв. км.

Населення району налічує 15 900 осіб. За національним складом воно розподіляється таким чином: 83,9 % українці, 9,7 % – болгары, 2,9 % – росіяни, 1,9 % – молдаване, 0,7 % – білоруси, 0,2 % – грузини та інші національності. 80 % болгар Кіровоградщини проживає саме у Вільшанському районі.

Учасниками експедиції опитано понад 30 респондентів вікової групи 1930–1950-х років народження – безпосередніх свідків подій, які мешкають у 9 населених пунктах Вільшанського району (селах Йосипівці, Дорожинці, Березовій Балці, Бузникуватуому, Чистопіллі, Плосько-Забузькому, Станкуватуому, Добрянці та селищі Вільшанка). Зазвичай, респонденти були доброзичливими і відвертими, з розумінням ставилися до завдань, які стояли перед учасниками експедиції.

Зібрані свідчення мають репрезентативний характер, дають можливість мати уявлення про події XX ст., якими було охоплене населення району, про стан етнічної ідентичності багатонаціонального населення краю та рівень збереження етнічної культури представників етнічних меншин Вільшанського району.

Основним методом роботи експедиції було визначене глибинне інтерв'ю на основі програм-запитальників з найбільш продуктивними респондентами. Часто інтерв'ю тривали понад дві години.

Учасниками експедиції були також опрацьовані матеріали історико-краєзнавчих музеїв у Вільшанці, Березовій Балці, Станкуватуому.

У ході польової етнографічної практики студенти набули нового професійного та життєвого досвіду, зокрема, знайомством з етнічною культурою болгар Вільшанки; навчилися брати інтерв'ю, уважно вислуховуючи життєві історії, справлятися з особистим стресом, вести щоденник спостережень, фіксувати й аналізувати події та явища. Практиканти безпосередньо контактували з людьми, які були учасниками трагічних подій XX ст., а це розвинуло в них співчуття і політкоректність до респондентів.

За сприяння голови Вільшанської районної ради М. П. Паранчевського органами влади надавалася дієва допомога в щоденній організації експедиційної

роботи, насамперед щодо транспортного забезпечення та харчування (виділено мікроавтобус із водієм, для студентів було організовувалися обіди). Студентів розмістили в приміщенні загальноосвітньої школи с. Йосипівка, директор якої О. М. Заболоцький опікувався умовами їхнього проживання, організації пошукової роботи, а також дозвіллям. Було налагоджено співпрацю з педагогічними колективами навчальних закладів та ентузіастами музейної справи Вільшанщини.

Експедиція стартувала від пам'ятної стели в селищі Вільшанка з написом “З цього місця з весни 1774 року почалося заселення селища Вільшанка”, установлені 1974 року на ознаменування 200-річчя переселення болгар із Алфатара, Відина, Сілістрії, Добруджі на терени Єлисаветградщини.

Ядро експедиційної групи склали члени етнологічного гуртка факультету Юлія Зайцева, Анна Павлова, Наталія Кривоконь, Наталія Чеботаєва, Влад Крупський, Олена Нагорна. Справжніми ентузіастами польової роботи виявили себе Максим Трофімов, Едуард Писко, Євгеній Трофімчук, Марія Пастушенко.

У ході конференції за підсумками експедиційної роботи обговорено звіти студентів. Матеріали експедиції (програма-запитальник, нотатки, звіти) зберігаються в лабораторії історичного факультету КДПУ ім. В. Винниченка.

Пропонуємо фрагменти кількох інтерв'ю, узятих студентами в мешканців Вільшанського району. Критеріями вибору респондентів були факти проживання їх у населених пунктах Вільшанського району. Програми-запитальники охоплювали такі теми й сюжети: історико-етнографічні відомості про населений пункт, свідчення про період Другої світової війни, окупацію, участь у бойових діях, відомості про стан етнічної ідентичності й стан збереження етнічної культури (мова, звичаї, фольклор), етнічна картина світу (світобачення, характерне для того чи іншого народу, уявлення його представників про себе, свою активність у світі, етнічна інтерпретація культури, природи, суспільства). На прикладі життя окремих болгарських та українських родин розглядається тема міжкультурної взаємодії та етнічної картини світу.

Інтерв'юєр: Олена Нагорна, студентка 24 групи факультету історії та права.

Дата інтерв'ю: 5 липня 2010 року.

Місце проведення інтерв'ю: с. Дорожинка Вільшанського р-ну Кіровоградської обл.

Розшифрування та редагування інтерв'ю: Світлана Проскурова, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Р. Розповідає про довоєнні роки.

Закінчив 9 класів денної школи, потім пішов у вечірню школу... Потім вступив в інститут, де закінчив факультет підготовки вчителів. Працював і вчився...

Народилося в сім'ї сім хлопців – це рідкість, голодні роки... Два роки пасли вівці і свині... Мати в панів працювала, то були коштовності... Всі пішли на харчі... Пам'ятаю ТОРГСІН, але ми не міняли, ми далекі від нього. 1933 рік – пасли свині, зарплату й обід давали. Один старший брат пішов працювати. А ми боролися за життя... Липень – почало дозрівати жито, мати варила бульйончики, змішувала з лободою... Потім закінчив 7 класів 1938 року, пішов із села – запросили в Одесу... Сусіди перебували, кажуть: „Петя, приїжджай в Одесу! Ми влаштуємо...”

І.: Як зустріли початок війни?

Р.: Коли війна почалася, був в армії у місті Мінськ, взвод підготовки молодших командирів. Це вже пройшло 10 місяців служби. У січні вручили першу нагороду – 25 крб. 1 травня був на нараді в Мінську. Наша 100-а дивізія пройшла найкраще.

21 (субота) – відкриття стадіону. Десь в 11 годин – повечеряли, відбій. Неділя, ми ще спимо, гарно спимо, а нас побудили, команда: „Взяти особисті речі і зброю!”. На площі стояв полк построений. Командир полку – приказ: „Отримати полкову радіостанцію!” Радист мій – Вася Козюренко... Радіостанція була на бричці, а мені дали верхового коня, шість акумуляторів робочих і шість запасних. Ми виїхали в ліс. Уся дивізія пішла в ліс, коли почали бомбити. Багато було вбито коней...

Командир полку сказав радіостанцію берегти подалі від передової. Коня одного вбили – тулилися втрюх на радіостанції. Танки сунуть, самальоти летять... Десь сорок танків на нас сунули. Я був на дивізіоні, координував вогонь. Я даю команду „Вогонь!”, і разом іде стрільба.

Розповідає про втечу з полону.

Утік з Бреста... Поїзд віз на Німеччину. Зупинялися в Бресті, викинули 11 трупів, я не міг устати вже... Церква, рядом гімназія, і мене перенесли в гімназію... Люди кидали шматочки – хто хліба, хто морковку. Давали кип'яток. А один вніс кістку з бика, і я її за три години згриз. Тоді наче стало легше... Тоді бачу – в грубці дверці, поліз, щоб знайти недокурки. Там бумага, і випали в газетці дві скибки хліба і розталі цукерки... А друг ходячий приніс заварки – напилися... І так піднялися...

Друг повернувся з лікарні, каже: „Давай будемо тікати”. Там брали на роботу... Німці недораховували... Взяли на роботу, дошки завантажували. Давай тікати... Втекли недалеко, зловили й завезли в той же табір. Вночі вирвали дошку в сараї і знову вирвалися з табору. Зайшли в одну хатину в Бресті, вийшла хазяєчка, порізала шматочок хліба і маленький сала. Серпень 1941 рік... йшли лісами, через степи, поїсти люди давали... І так дійшов до міста Рівне, село Глинськ, сім'я Варваруків – гарно прийняли... Сказали підодждати Покрови, й на другий день святкування пішли.

І.: Чи був у вашій місцевості партизанський рух?

Р.: У нас були в лісі партизани. 1 грудня 1941-го я прийшов додому, тихо ще було. Вирвався з плену, не міг ще ходити... БПК радіостанція називалася, відремонтував її. Мене не взяли в табір, сказали, що заберуть, коли треба буде. Я знайшов 11 гвинтівок, червоноармійці покидали... З оточення виривалися хто як міг. І тоді сільська молодь багато назбирала, і гранат...

Відремонтував партизанам радіостанцію, зброю знайшов. Німців не було, лише поліція. Були свої поліцаї такі, що... Із-за дівчини, Каті, мав з ними діло.

Розповідає про долю сільської церкви.

...Церква 1785 року построєна, 1807 р. – відкрита. Там приход був великий, перший батюшка був Солуха. Тоді вже радянська влада, в 1934 р. був уже колгосп, розібрала й побудувала бурковку. Була волинка, люди повстали. Комсомольці дістали канат, прив'язали до хреста і душ вісім розгойдували, розгойдували... Я це все бачив, дружина там жила. Прізвища знають, недавно один помер – Воєнко. Із церкви в мене є столик, ікони – люди розібрали... Ой гарна, така гарна була... Вона в мене в пам'яті. Не дуже велика, але три села вміщалися. Там хори були, хлопці любили на всеношну ходити. Бігали, дивилися, щоб ніхто не вкрав ті крашанки. Батюшка всіх кропив, ми відкривали рота, щоб попало...

А потім 1933 р. навесну храм був уже закритий. Батюшка був бухгалтером колгоспу ім. Леніна, грамотний був, мало таких...

І.: Яким було ставлення до євреїв?

Р.: Не знали ніякого антисемітизму, жили дружно... Батько розбирав сарай, ми на санках возили в Юзівку, а там євреї зустрічали. Ще в нашій школі працював єврей, а вчителькою Подольська була. Яків Натанович був учитель.

У євреїв була своя організація. Тут був єврейський колгосп. Евакуюватися не встигли. Простих не евакуюювали, а лише голів... Був учитель, Воєвода, держав єврейку. Розстріляли і її і дочку одну, а друга була не схожа на єврейку, то жива, тепер в Одесі...

Респондент: **Бажинська Олена Сидорівна, 1941 р.н.**

Інтерв'юер: Анна Павлова, студентка 24-ї групи факультету історії та права.

Дата інтерв'ю: 6 липня 2010 року.

Місце проведення інтерв'ю: с. Йосипівка Вільшанського району Кіровоградської області.

Розшифрування та редагування інтерв'ю: Світлана Проскурова, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

І.: Звідки походить назва Вашого населеного пункту? Чи знаєте Ви якісь перекази про його заснування?

Р.: Раніше село мало ім'я Людвінка, пізніше – Юзефпіль. За переказом у селі жив пан, який мав двох синів – Юзефа і Людвіка. Звідси й походить назва селища. Назву Йосипівка село отримало 1951 року, на честь лейтенанта Осіпова. Кількість населення раніше була дуже великою. Було дві єврейські школи, одна звичайна школа, синагога, церква, був дуже великий базар.

Раніше наше селище вважалося єврейським містечком. До війни в ньому проживало більше 200 сімей. Але німецькі загарбники знищували єврейське населення.

Село було дуже великим. Були колгоспи, був єврейський колгосп. У нас є єврейське кладовище. Але зараз воно вже занедбане. Надгробки майже всі попадали, лишилося декілька. А два роки тому приїздили євреї, обкопували кладовище.

Респондент: **Кордюков Олексій Володимирович, 1923 р.н.**

Інтерв'юер: Анна Павлова, студентка 24-ї групи факультету історії та права.

Дата інтерв'ю: 7 липня 2010 року.

Місце проведення інтерв'ю: с. Станкувате Вільшанського району Кіровоградської області.

Розшифрування та редагування інтерв'ю: Світлана Проскурова, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

І.: Ваше село болгарське чи українське?

Р.: Наполовину болгарське, наполовину – українське.

І.: Ви за національністю болгарин?

Р.: Так, болгарин. Я був мобілізований у 1944 году польовим военкоматом і попав у 106-й гвардійський полк, 172 дивізія, 2-й Український фронт, отак. У нас четверо дітей – троє синів і одна дочка. Всі вони вчилися. Всі вони мають образование.

І.: А казки болгарські розповідали дітям?

Р.: Да, розказували.

І.: А приказки пам'ятаєте?

Р.: Ні, не пам'ятаю, уже позабував усе.

І.: Пісні болгарські співаєте?

Р.: Колись співав, а тепер не. Як наші батьки були, то співав, а тепер уже не. Перейшли, перевелися вже.

І.: Весілля Ваше відбувалося за болгарськими традиціями?

Р.: Не, теперішнє. Весілля вже було по-українськи.

І.: Мовою болгарською добре володієте?

Р.: Володію, по-болгарськи балакаю.

І.: А діти Ваші знають болгарську?

Р.: І діти знають.

І.: Ваші діти хочуть продовжувати болгарські традиції? Не їздили в Болгарію?

Р.: Хлопець їздив у Болгарію і в Югославії був. Хлопець старший служив у флоті на дальньому плаванні, тоже заїжжав у Болгарію, у Югославію...

І.: Які враження від Болгарії?

Р.: Добре живуть у Болгарії.

І.: Якісь історії про дідів, прадідів пам'ятаєте?

Р.: Знаю, що мамин дід був сапожником...

І.: А як швець буде болгарською?

Р.: Сапожник. Так і буде, сапожник.

І.: Які болгарські свята святкуєте?

Р.: Теперішні свята – які всі, такі і ми. Колись сурвакали, ну це по-болгарськи. «Сурва гудіна, Сурва гудіна. Сижу віпак ту гудіна!» так кажуть «Спасіба! Спасіба!». Це заходять у хату з лозинкою і сурвакають. І дають тоді гостинця, попід хатою молодьож. Ну ще до війни. Але й зараз таке є. 14 січня святкують Сурвакі.

І.: А в березні які свята святкуєте?

Р.: Явдохи, Теплою Олекси.

І.: Ви пам'ятаєте щось про Голодомор 1932–33 рр.?

Р.: Я помню голод. Страшний голод був.

І.: Болгари теж голодували?

Р.: Геть усі, і українці, і болгари, хто був у селі, геть усі однаково голодували.

І.: Багато померло тоді?

Р.: Багато повмирили, я помню. .

І.: З Ваших рідних тоді ніхто не помер від голоду?

Р.: Дядько помер. Було семеро дітей. Діти всі осталися живі, а він – помер...

І.: А що Ви їли тоді, чим харчувалися?

Р.: Траву їли, кісточки собирали з вишень, геть усе отако. Картошку сиру, що в землі, мерзлу...

І.: Під час Великої Вітчизняної війни німці заходили до села? Як вони ставилися до місцевого населення?

Р.: Як вони відносилися? Як окупанти. Все забирають, що є в хаті. Давай їм їсти і все: яйця забирають, курей забирають. Обкладали нас: м'ясо, яйки давайте, молоко давайте – геть усе. Таке тіки окупанти робили.

І.: Як радянська влада ставилась до болгар?

Р.: Ну як сказати – однаково: що до українців, що до болгар.

Респондент: **Владова Віра Василівна, 1931 р.н.**

Інтерв'юер: Анна Павлова, студентка 24-ї групи факультету історії та права.

Дата інтерв'ю: 7 липня 2010 року.

Місце проведення інтерв'ю: с. Станкувате Вільшанського району Кіровоградської області.

Розшифрування та редагування інтерв'ю: Світлана Проскурова, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

І.: Ви добре володієте українською мовою?

Р.: Я говорю гарно. Я, як ходила в школу, українську мову дуже любила, диктанти на п'ять писала... Ми вчилися по три класи до війни, а тоді війна, а тоді після війни та ми пішли у 5 клас: без книжок, без зошитів, без нічого. Через клас вчилися: із третього в п'ятий клас. Четвертого не було в нас, бо і не було школи у війну.

І.: Розкажіть про ставлення німців до єврейського населення?

Р.: Били їх жорстоко. Раїса була докторша, до неї обрачалися по лікарні. І забула, як прізвище... Абрамові. Батько, мати і її – всіх побивали... А другіх не було.

І.: А визволителі коли прийшли?

Р.: У 1944 року, в березні місяці.

І.: Молодь мобілізували?

Р.: Не. 1926 року на роботи брали в Німеччину. В трудову взяли. Їх возили туди на фронт, а потім станція Роздільна. Деякі потрапили на фронт, але їх небагато, а деяких погнали в Челябінськ.

Ставлення влади було відвертими до болгар. Не довіряли їм...

І.: Хто Вас навчав болгарських традицій, рецептів народної кухні?

Р.: Від мами взяла, від свекрухи, а тоді сестри мої знали, як готувати.

І.: А якісь пісні болгарські знаєте? Чи казки?

Р.: Вже забувала. Оце ж горе.

І.: Які болгарські страви Ви готуєте?

Р.: Ну як, борщ з м'ясом – курбан, голубці, булгур, зелень.

І.: А що таке зелень?

Р.: Ну, капуста, а по-нашому – зелень (*сміється*).

Булгур. Пшеницю мелють на крупу, а тоді кладуть курині м'ясо, гарно зажарюють і в піч. Як пшенична каша. Обжарюється крупа на сковородці, на жирі, а тоді кип'ячену воду кидають до сковородки, мішають і туди ще додається жир козячий, щоб козел був старий – не менше п'яти років. А потім м'ясо кидають. Воно тоді в разів 5 стає більше по об'єму, воно тліє довго там. В каструлічці чи в казані. Тоже муку таку, що на пиріжки, на торт, прижарюють тоже на жирі, а тоді кладуть таке м'ясо, хто яке має – чи бараняне, чи курині, і тоді заливають ту муку, тоже розмішують і трошки на кип'яток. М'ясо, щоб було готове. Получається такий сирий соус. Вкусне-вкусне...

І.: Розкажіть, як приготувати плакету.

Р.: О, плакета дуже гарна. Такий корж великий, отакий (*показує*) качається, а тоді смажать з маслом коров'ячим, а тоді посипають трошки сиром, а тоді його з цюї сторони і з цюї складають, а тоді його отако втягують на гармошку і в жаровню. Тільки заливають тоді сметаною і яїчка розбивають і в піч. Високий і гарний. Дуже вкусний, жирний.

Респондент: **Кравченко Віра Михайлівна, 1941 р.н.**

Інтерв'юер: Анна Павлова, студентка 24-ї групи факультету історії та права.

Дата інтерв'ю: 7 липня 2010 року.

Місце проведення інтерв'ю: с. Йосипівка Вільшанського району Кіровоградської області.

Розшифрування та редагування інтерв'ю: Світлана Проскурова, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

І.: Хто Ви за національність?

Р.: За національність я болгарка.

І.: Якою мовою велося викладання в школі, де Ви навчалися?

Р.: Українською мовою.

І.: Чи були болгарські школи?

Р.: У Вільшанці була болгарська школа, а в Одесі був болгарський технікум, в якому готували вчителів для болгарських шкіл.

І.: Ви володієте болгарською мовою?

Р.: Так. Я нею спілкуюся, коли їзду в Вільшанку до знайомих. В родині я спілкуюся українською мовою.

І.: Від кого з Вашої родини Вам передавалися народні звичаї, традиції?

Р.: Від мами.

І.: Які болгарські календарні свята Ви пам'ятаєте, яких дотримуетесь?

Р.: Різдво, Пасха, Сурвакі.

І.: Розкажіть, будь ласка, про свято Сурвакі.

Р.: На це свято били палицею і говорили «Сурвак гудіну, сурвак гудіну, дості жувій, дості здравій, пак на гудіну».

І.: Розкажіть про особливості весільного обряду.

Р.: Я особливо не пам'ятаю. Наше весілля було за українськими звичаями. Пам'ятаю, що обов'язково все весілля повинне зайти до хрещеного батька, він наливає по чарці. Також переливають дорогу водою.

І.: Назвіть, будь ласка, якісь болгарські імена.

Р.: Гоцю – Григорій. Міна – Марія. Наца – Настя.

І.: Ваші діти знають болгарську мову?

Р.: У мене два сини. Один з них володіє болгарською мовою.

І.: Ви готуєте болгарські страви? Які саме? Розкажіть рецепти їх приготування.

Р.: Я готую плачинди, пісмеди, булгур з куркою, плакети.

Пісмеди – це розчинне тісто із сиром заправляється сметаною і яйцем зверху і запікається в печі. Булгур з куркою – пшенична крупа зі шматочками куриного м'яса просмажується в печі. Плакети – коржі із дуже тонко розкатаного тіста, так тонко, щоб просвічувалося.

І.: Ви можете заспівати якусь болгарську пісню, можливо, розповісти болгарську казку?

Р.: Я вже не пам'ятаю. В мене мама знала багато болгарських пісень.

І.: Ви пам'ятаєте щось про війну?

Р.: У самому Станкуватому німці не стояли, вони лише проходили. Але деякі епізоди я пам'ятаю.

І.: Яке було ставлення окупантів до місцевого населення?

Р.: Вони не ображали. Нас в родині було четверо дітей, вони нам давали цукерки.

І.: Чи призывали когось із Вашої родини до лав Червоної армії?

Р.: Болгар на фронт не брали, а відправляли в трудову армію. Мій тато звідти приїхав без обох ніг. Він у Челябінську працював на стройці, там великі морози, він відморозив собі ноги.

І.: Йому виплачували якусь допомогу?

Р.: Він отримував 12 карбованців пенсії. Цього не вистачало навіть на цигарки.

І.: Був голод після війни?

Р.: У нас була корова. Як заходиш в хату, в сіни, то в один бік кімната, де ми жили, а в інший, де була корова. Все було в одному приміщенні, боялися щоб не вкрали корову і не зарізали. Оскільки була корова, то ми не дуже голодували. Мама сама тримала господарство – корову, пасіку, гнала самогон. Так і виживали. Складно було, четверо дітей, та й тато без ніг.

І.: Виникали конфлікти з місцевим українським населенням?

Р.: Ні, не виникало.

І.: Як Ви ставитесь до міжнаціональних шлюбів?

Р.: Мені байдуже, якби людина була хороша.

І.: Назвіть основні риси характеру, які притаманні болгарам.

Р.: Дружність, хазяйновитість, трудолюбивість.

Респондент: *Заболотній Дмитро Гаврилович, 1919 р.н.*

Інтерв'юер: Анна Павлова, студентка 24-ї групи факультету історії та права.

Дата інтерв'ю: 1 липня 2010 року.

Місце проведення інтерв'ю: с. Станкувате Вільшанського району Кіровоградської області.

Розшифрування та редагування інтерв'ю: Світлана Проскурова, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

І.: Ви корінний житель?

Р.: Сам родом з Лозоватки (*село неподалік*). З 1992 року перейшов сюди, у Станкувате. Вже того села і нема.

І.: Чим займалася Ваша родина до колективізації, яке було господарство?

Р.: До колективізації займалися хлібопашеством. Розводили коней. Зажиточно жили.

І.: Що Вам відомо про розкуркулення?

Р.: Знаю, що тоді забирали все под метьолку...

І.: Хто проводив розкуркулення?

Р.: Наші, наші забирали. Муку забирали, а ми голодували. Так звані активісти забирали. Дучова – голова райісполкому, Майнов, Мільчевський, Толкачов – прислані откудась. Все – «железною метьолкою».

І.: Чи був голод у 30-х роках?

Р.: Да, був у 33-му. Морили нас тоді... Було мені якраз 14 год.

І.: Чи багато померло тоді людей?

Р.: Да, багато, почті все село вимерло.

І.: А у Вашій родині хтось помер?

Р.: Да, мама померла і дві сестри. В сім'ї нас було шестеро. Ще було два брати і тато.

І.: Чи чули Ви щось про закон «Про п'ять колосків»?

Р.: Люди собирали колоски, бо в колгоспі нічого не давали, за один колосок – судили на 10 год. Багато судили.

І.: Чи була у Вашому селі церква?

Р.: Ні, в нас не було, була в сусідньому селі, в Тарасівці.

І.: Багато людей ходило до церкви?

Р.: Да, багато. Я як був малий, то дев'ять кругів навколо церкви з пасками. Їхали підводами або пішки – святити паски, ше темно... До Паски готовилися довго – постили, розговлялися. А зараз приїждає батюшка з Доброго, воду святить. Тоді було так, а зараз так...

І.: Яка подальша доля церкви?

Р.: Вона була дерев'яна. Розвалили її комуністи... А дзвони церковні розплавляли на пера, щоб писать.

І.: Скажіть, будь ласка, куди поділося все церковне начиння після знищення церкви?

Р.: Не знаю, навірно, розікрали комуністи. Унічтожили, навірно.

Помню, був у Польщі, так там геть не так, як у нас. Там був ксьондз – на фісгармонії грав, ногою дув... Там чоловіки в одній стороні, а жінки в другій стоять.

І.: Чи зберігали люди релігійні почуття в радянські роки?

Р.: Да, ховалися тоді, бо могли посадить, але ж ми тоді все рівно празнували і молилися.

І.: Чи брали Ви участь у бойових діях 40-х років?

Р.: Всю війну провів у боях. Получив нагороди за бойові заслуги.

І.: Де й коли Ви призивалися до армії, як проходила мобілізація?

Р.: Призвали мене в 42-му, Мігринський военкомат. Я був тоді на проізводстві в Азербайжанській РСР. Потом забрали мене в Москву на обученіє.

Спочатку мене не хотіли брати на фронт, а я сам записався. Потом отправили нас на фронт у 43-му году.

І.: Де Ви служили?

Р.: Я пройшов почті весь світ. Був і в Польщі, і в Западній Пруссії. Я служив у Третьому батальйоні, Рижський полк, 101 дивізія. Званіє молодший сержант, командував відділенням 10-ї роти. Победу зустрів у Японії, на острові Хоккайдо. В мене медалей 18 штук...

І.: Чи мали Ви якийсь зв'язок з рідними за період служби?

Р.: Не, не було. Письма писав, а вони не доходили, напевно, бо ніхто не відповідав. Та й мало писав – не було коли. Война все-таки.

І.: У Вашій родині хтось загинув?

Р.: Одному брату на фронті ногу одірвало, інвалідом був. Петро його звали. А другий, Андрюша, на заводі був. Помер...

І.: Після війни куди Ви повернулися? Чим Ви займалися?

Р.: Сюди, у 47-му, в Лозоватку. Пішов у колхоз кузнецом.

І.: А після війни був голод?

Р.: Був голод, не було що їсти. Ше мені і пенсію платили, але не хватало. Собирали суху картоплю, робили крохмаль, кльоцки, збирали листя з вишень, клей – варили баланди.

І.: Яке було становище людей після війни?

Р.: Важке було тоді життя. Нічого не помагали. Пенсії так ото давали...

І.: Розкажіть, будь ласка, про Ваші традиції, свята (наприклад, болгарське весілля)?

Р.: А що я можу розказати? В мене дітей ніколи не було, не знаю. Святкуємо Новий рік, да, святкуємо...

І.: Яка Ваша найулюбленіша страва?

Р.: Борщ, конешно, і...картошка (*сміється*), плачинди, пиріжки...

Отже, матеріали усної історії, зібрані студентами під час експедиції до Вільшанського району, можуть слугувати додатковим джерелом для вивчення історії радянського періоду в локальному вимірі – через історичну пам'ять її носіїв.

У випадку усної історії болгарської етнічної громади в ХХ ст. можемо констатувати феномен «етнічного приєднання», залучення болгар до етнічних процесів, що відбувалися в зовнішньому соціокультурному оточенні. Болгари Вільшанщини разом з українцями, євреями та представниками інших етнічних груп однаково пережили трагічні події першої половини ХХ ст. (спогади Д.Г.Заболотного, О.В. Кордюкова про розкуркулення, Голодомор, репресії проти церкви).

Спогади-біографії окремих осіб про воєнний період містять відомості про факти Голокосту на території краю (П.В.Пилявський, А.Г. Поліщук, О.С.Бажинська). Респонденти з жалем та співчуттям згадують про трагедію односельців – євреїв. Щоправда, у радянські часи так і не були опоряджені місця масових розстрілів євреїв Вільшанщини.

Окремі меморати містять згадки про репресії стосовно болгар органами радянської влади. Болгари в роки війни певною мірою підпадали під сталінське визначення «народів-зрадників». Як відомо, після звільнення Криму 1944 року було депортовано близько 12,5 тис. болгар. Так, В.В. Власова стверджує: «Ставлення влади до болгар було отвратительне. Не довіряли їм...». В.М. Кравченко згадує, що «...болгар на фронт не брали, а відправляли в трудову армію».

Негативне ставлення влади не впливало на взаємини українців та болгар, і їхня взаємна рецепція протягом всієї історії співжиття української і болгарської

громад була позитивною. Опитування показали в цілому високий індекс міжетнічної терпимості серед корінних мешканців, як українців, так і болгар.

Нас цікавила не стільки сфера традиційної культури, яка зазнала трансформації, пов'язаної з глобалізацією, а, передусім, сучасний зріз етнічних процесів, зокрема рівень асиміляції в результаті міжкультурної взаємодії.

Аналізуючи польовий матеріал, можна стверджувати, що процес природної асиміляції болгар в українську етнокультурну спільноту, який полягає у звуженні сфери вжитку болгарської мови та призабутті звичаїв, не означає втрати ними етнічної ідентичності. Етнічна картина світу болгар зберігає такі ціннісні орієнтації, як пієтет до Батьківщини походження (нині це виявляється в активізації контактів з Болгарією), самоповага й національна гідність, повага до болгарської етнічної культури (інтерес до фольклору, етнічної символіки, обрядів), етнічна солідарність і водночас етнічна толерантність. Етнічний ренесанс болгарської громади, який збігся у часі зі здобуттям Україною суверенітету, певною мірою може слугувати ілюстрацією процесу «віднайдення традиції».

Оригінальний корпус історико-етнологічних спостережень, зібраних студентами, створює ґрунт для подальших досліджень і поступово вводиться до наукового обігу.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Проскурова Світлана Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: етнологія; усна історія, етнопсихологія, зокрема проблеми етнокультурної ідентичності українців.